

O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILARNI NUTQINI O'STIRISH USULLARI VA UNGA QO'YILADIGAN TALABLAR

*Farg`ona viloyati O`zbekiston tumani
50 – maktabning Boshlangich ta`lim o`qituvchisi
Nematova Nozimaxon Sotvoldiyevna*

Annotatsiya: Mazkur maqola bolalar nutqini o'stirishda o'qish darslarining ahamiyati va o'ziga hos jihatlarni yoritadi. Shuningdek, o'qish darslarida o'qituvchi va o'quvchilarga qo'yilajak talablar, o'qish darslarida yo' qo'yiluvchi xatolar va ularni to'g'rilash usullari haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: *to'g'ri talaffuz, izohli o'qish, o'qish malakasi, ifodali o'qish, tafakkurini o'stirish, adabiy tasavvur, xato o'qish, ongli o'qish.*

Ma'lumki, har bir darvrdada bolalar tarbiyasi jihat uchun muhim bo'lib kelgan. Bunga asosan ota-onalar va tarbiyachilar tomondan amalga oshiriladi. Hali o'qish, yozish, chizishni bilmaydigan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar dunyo sirlaridan mutloqo bexabar bo'ladilar. Shunga qaramay, bizni qurshagan olamni tezroq bilib olishga uning sirlarni o'rganishga intiladilar. Unda oilada ota-onalar, bog'chalarda esa tarbiyachilar, maktabda esa o'qituvchilar yaqinda yordam beradilar, ya'ni ular badiiy asarlardan parchalar o'qishni, mazmun va mohiyatini tushunishni o'rganadilar. Badiiy kitoblarning rasmlarini rang-barang harflarini o'qish o'rganishga muvaffaq bo'ladilar[1]. Ulg'ayib ketayotgan yosh avlodni komil insonlar qilib tarbiyalashda kattalar adabiyotining ajralmas bir bo'lagi bo'lgan bolalar adabiyotining ham ahamiyati katta. Bolalar adabiyoti oz oldiga kelajak avlodni jismonan baquvvat, ruhan pok, fikran sog'lom, iymon-e'tiqodi butun, bitimi ma'naviyati yuksak, mard va jasur, vatanparvar avlodni tarbiyalashdek katta va murakkab vazifani quyganligi bilan ajralib turadi. O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish orqali inson borliq, jamiyat haqida bilimga ega bo'ladi,

o'qishni bilmagan odamning ko'zi ojiz kishidan farqi yo'q. boshlang'ich sinfda o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatishning yo'l – yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi[2]. Kichik yoshdagi o'quvchilarning o'qish metodikasi orqali umumiy rivojlanishi, xususiy metodika sohasidagi yutuqlar borliq fanlar yutug'i asosida shakllanib boradi. Masalan, eski maktablarda quruq yod olish metodida o'rganilagan bo'lsa, hozirgi maktablarda o'qish izohli o'qish metodida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi so'zlarga izoh berishga, mazmunini tushuntirishga, oqilganini qayta hikoyalashga, umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilmagan. Ularda ko'proq to'g'ri talaffuzga, qiroat bilan o'qishga, katta e'tibor berilgan. Shuning uchun, hozir maktablarda o'qish izohli o'qish olib borilyapti. O'qish darslarida o'quvchilar tabiat, jamiyat, unda yashovchi, kishilar hayoti, ularning o'tmishi, hozirgi yashash tarzi, mashhur kishilari haqida, vatanning tabiati: ob-havosi, boyliklari, hayvonot dunyosi va boshqalar haqidagi bilimlarni egallaydilar. Sinfda o'qish darslari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O'qish malakasini takkomillashtirish. O'quvchilarda yaxshi, to'g'ri o'qish sifatlari: to'g'ri tez, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish.
2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg'otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga o'rgatish, ya'ni kitob bilan ishlashni biladigan, chuqur fikrlovchi, sermulohaza kitobxonalarini yetishtirish.
3. O'quvchilarni tevarak – atrof, borliq haqidagi bilimlarni kengaytirish, ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish.
4. O'quvchilarni axloqiy, estetik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash.
5. O'quvchilarning nutqini va tafakkurini o'stirish.
6. Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Bu vazifalarni bajarishning aniq yo'li, yaxshi o'qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yo'llaridir. Yaxshi o'qish malakalarining sifatlariga to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish kiradi va ular o'qish darslarida o'zaro bog'liq holda takomillashtiriladi, bu to'rt o'qish sifati bir – biri bilan uzviy bog'liq. Ongli o'qish

yaxshi o'qish malakalarining asosiysi hisoblanadi, chunki o'quvchi tez qisqa – o'qiganini anglamasa, bunday o'qish talabga javob bermaydi, o'qiganinitushunmaslikka olib keladi. To'g'ri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi. Tez, to'g'ri, ongli o'qish ifodali o'qishning asosi hisoblanadi. Yaxshi o'qish sifatlarini egallash maktabda barcha predmetlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning sharti hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari to'g'ri talaffuz bilan matn ma'nosini puxta sintez qilishda qiynaladilar[3]. O'qish ko'nikmalarini takomillashtirish uchun asar ustida ishlashni o'qitish bilan birga amalga oshirish zarur. O'qish jarayonida xatolar turli sabablarga ko'ra chiqadi:

1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta talaffuz qilishga harakat qiladi. va ma'nosini e'tibordan chetda qoldiradi.

2. So'zlar ko'p bo'ginli (murakkab bo'g'in tuzilishidagi so'zlarni o'qishda), ya'ni sozning tovush tarkibi murakkabligi uchun tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadilar.

3. To'g'ri o'qish yorug'likka, matn shriftiga, bolaning ko'ruv sezgisiga ham bog'liq.

To'g'ri o'qishni ta'minlash uchun o'qituvchi quyidagilarga rioya qilishi kerak:

a. Matnni o'qishdan oldin undagi o'qilishi qiyin, tuzilishi murakkab so'zlarni, birikma va gaplarni aniqlashi, ular ustida ishlash usullarini belgilab olishi lozim.

b. Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni aniqlashi.

c. Matnning yaxshi, o'rta, yomon o'qiydigan o'quvchilarga o'qitiladigan qismini oldindan belgilab chiqishi.

d. O'qituvchi yoki sinf o'quvchilarining nazorati ostida o'qishni doimiy mashq qildirishi. O'qituvchi o'qish davomida o'quvchilar xato qilishi mumkin bo'lgan o'rinni belgilab olishi lozim.

Xato o'qishni bartaraf etish uchun tuzilishi murakkab so'zlarni xat taxtaga yoki kartonga bo'g'inlarga bo'lib yozish, oldin o'quvchilarga ularni bo'g'inlab, so'ng sidirg'a o'qishni mashq qildirishi, so'z ma'nolarining sinonimi, antonimini keltirib,

yoki gap ichida qo'llab tushuntirishi, xat cho'pdan foydalanish., xat cho'p diqqati tarqoq bolaga, ko'ruv sezgisi past o'quvchida juda foydali, xato o'qishi mumkin bo'lgan o'rindan o'quvchini ham ogohlantirish, kesma harf va kesma bo'g'inlardan foydalanish, to'g'ri o'qish uchun sharoit yaratish, shivirlab va ichida o'qishdan foydalanish. Ongli o'qish quyidagi metodik shartlarga bo'g'liq: 1. O'quvchuning hayotiy tajribasiga. 2. So'zlarning lug'aviy ma'nosini tushunishiga. 3. Gapda so'zlarning tushunishiga. Ongli o'qish 2 xil ma'noda qo'llaniladi: O'qish texnikasi, O'qish sifati. Asar qurilishini tushunish ongli o'qishdir. O'quvchining ongli o'zlashtirib o'qigani, uning ifodali o'qiganidan, asar yuzasidan berilgan savollarga javobidan aniqlaniladi. Ongli o'qish bilan ifodali o'qish biri – ikkinchisini taqazo etadi. Ifodali o'qish. Asrani uning g'oyasiga, yozuvchining niyatiga mos ravishda o'qish, asar jozibasini ifodalab, ravon, aniq, to'g'ri o'qish ifodali o'qish deyiladi. Ifodali o'qish adabiyotni aniq va ko'rgazmali o'qitishning dastlabki va asosiy formasidir[4]. O'qituvchi, ifodali o'qish orqali asar mazmunini va emotsionalligini o'quvchialarga ko'rgazmali ravishda yetkazadi. Intonatsiya – urg'u, temp, ritm, to'xtam, ovozning baland – pastligining yig'indisi. Bular og'zaki nutq elementlaridir.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki, o'qish darslarida o'quvchilar nutqini rovon bo'lishi uchun dastlab o'qituvchi ifodali o'qish namunasini ko'rsatishi zarur. Ifodalilik ko'rgazmalilik demakdir. O'qish darslari o'quvchilar fikrini va nutqini o'stirish, hamda o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantiruvchi xususiyatlar bilan boshqa o'quv predmetlari orasida alohida o'rin tutadi. O'qish darslari jarayonida o'quvchilarning o'qish malakalari nakomillashib, to'g'ri, ongli va ifodali o'qish, badiiy asar g'oyasini tushunish qobiliyatlari o'sib boradi. "O'qish kitobi"dagi turli janrlarga xos bo'lgan badiiy asarlarni o'qish va ular ustida ishlash orqali o'quvchilarning borliq, voqelik haqidagi tasavvur – tushunchalari kengayadi. 1-sinfda o'quvchilar ongli, turli va bir me'yorda bo'g'inlab o'qish malakasini egallaydilar. Ayrim nutq tovushlarining talaffuzidagi qiyinchiliklar bartaraf etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha Yangi tahrirdagi o'quv dasturi // «Boshlang'ich ta'lim». Jurnal. Toshkent, 2005. - № 5.
2. A. Zunnunov va boshqalar. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent «O'qituvchi», 1992.
3. A.G'ulomov. ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. Toshkent. «O'qituvchi», 1992.
4. B.Ma'qulova, S.Sa'diyeva. Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari (1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma). Toshkent. «O'qituvchi», 1997. 1